

Шинкаренко Ігор Ростиславович
професор кафедри оперативно-розшукової
діяльності та спеціальної техніки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ СИТЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ

Розвиток теорії оперативно-розшукової діяльності можна поділити на такі етапи:

1) 1950-1960-і роки – характеризується виникненням оперативно-розшукової діяльності як галузі наукового знання з визначенням предмета оперативно-розшукової діяльності як сукупності негласних заходів, заснованих на використанні головним чином секретних засобів боротьби із злочинністю. У подальшому в предмет вивчення увійшли закономірності правових стосунків, що складаються в процесі оперативно-розшукової діяльності. Це розуміння предмета теорії довгий час залишалося переважаючим в науці, зберігаючи прибічників і дотепер. У цей період визначальною характеристикою теоретичного розвитку оперативно-розшукової діяльності були зусилля учених виділити цю галузь знання з криміналістичної науки шляхом формування змісту її предмета;

2) 1970-1980-і роки – формування парадигми залежності практичної реалізації (тобто оперативно-розшукової практики) від отриманої інформації про об'єкт оперативної уваги та рівня організаційного забезпечення, тобто оперативно-розшукова діяльність складається з двох органічно пов'язаних між собою частин: пізнавальної, що включає пошук, збір, аналіз і оцінку відповідної інформації; і діяльної, тобто практична реалізація отриманої інформації та організаційного забезпечення. У подальшому ці дослідження доповнилися виділенням в оперативно-розшуковій діяльності і третьої сторони – організаційного забезпечення. Ця концепція згодом матиме вирішальне значення в конструюванні визначень предмета теорії оперативно-розшукової діяльності;

3) 1990-2012 рр. – обґрунтування та формування концепції про необхідність вивчення теорією оперативно-розшукової діяльності закономірностей віддзеркалення оперативно значущої інформації в довірливий процесу її документування.

Аналіз публікацій того періоду показав, що розгляду предмета науки лише як певної складової об'єктивної реальності явно недостатньо, бо не можна визначити її без звернення до самої системи знання, виявити, яка ж сторона об'єктивної реальності може бути досліджена даною наукою.

Інакше кажучи, предметом науки виступає не просто об'єктивна реальність, а єдність об'єкта, умов і засобів його пізнання, тобто "друга реальність", що створюється наукою. Цю думку фактично підтримано

В.А. Ященком в його докторській дисертації. Він вважає, що предметом теорії ОРД є закономірності функціонування видів, форм, методів та засобів ОРД як змістової складової правоохоронної діяльності [1, с. 7]. На наш погляд, вчений дещо звузив поняття предмета теорії оперативно-розшукової діяльності, обмеживши його змістом методології ОРД. Натомість, вважаємо, для визначення змісту предмета ОРД як галузі наукового знання важливу роль відіграє аналіз науки, проблем, напрямів, шляхів її розвитку.

Після набуття незалежності Україною здійснювалися наукові дослідження щодо формування новітньої парадигми теорії та практики ОРД. Таким чином, на рубежі 2010-х рр. сформувалася перехідна парадигма оперативно-розшукової діяльності, що визначала формування проактивної моделі оперативно-розшукової діяльності. Загальним підґрунтям моделі був постулат верховенства права та забезпечення безпеки держави та прав і свобод людини завдяки здійсненню негласних пошукових заходів, спрямованих на виявлення та розкриття злочинів на основі принципів конспіративності та наступальності в отриманні оперативно-значущої інформації з використанням законів розповсюдження інформації у соціальних системах.

Враховуючи наукові дослідження останніх 25 років на теренах України та СНД, у теорії ОРД панує думка, згідно з якою об'єкт теорії оперативно-розшукової діяльності є частиною об'єктивної дійсності (явища, процеси, стани, дії), яка пізнається означеною галуззю науки [1]. Він є складною динамічною системою, що постійно змінюється. Об'єкт теорії ОРД можливо поділити на такі рівні:

- 1) перший – об'єкт метатеорії оперативно-розшукової діяльності:
  - взаємозв'язки, взаємодії і відношення усередині таких явищ і процесів, як: оперативно-розшукова політика держави та діяльність державних органів щодо формування концепції, доктрини та стратегії протидії злочинності оперативно-розшуковими заходами; кримінальна активність і оперативно-розшукова діяльність, а також між самими цими елементами (О.Ф. Долженков, В.А. Ященко) [1; 2];
  - взаємодія людей з матеріальними об'єктами, а також зв'язки між всіма цими елементами;
  - методологія здійснення досліджень означених категорій;
- 2) другий рівень – об'єкт складових теорій оперативно-розшукової діяльності: оперативно-розшукова стратегія (О.Ф. Долженков); оперативно-розшукова тактика (А.Ф. Возний, І.О. Воронов, І.П. Козаченко, Д.Й. Никифорчук, М.Б. Саакян, О.П. Снігерьев); оперативно-розшукова методика (К.В. Антонов, О.Ф. Долженков, В.В. Крутов, В.Л. Ортинський) [2-5]; оперативно-розшукова техніка (Ю.Ю. Орлов, І.Ф. Хараберюш) [6-7]:
  - діяльність державних та правоохоронних органів щодо реалізації оперативно-розшукової політики (К.В. Антонов, А.М. Волощук, Г.В. Новицький, В.А. Омельчук, Р.А. Халілев, М.Л. Шелухін) [3; 8; 9];
  - кримінальна активність осіб, що становлять оперативний інтерес, її віддзеркалення в навколишньому середовищі (у матеріальній обстановці й у свідомості людей) (враховуючи багатосуб'єктність ОРД, означений термін не розкриває повністю багатогранність даного елемента щодо оперативно-

розшукового забезпечення об'єктів підвищеної небезпеки, охорони вищих посадових осіб, вирішення завдань національної безпеки);

– інфраструктура злочинності (О.Ф. Долженков) [2];

– діяльність оперативних підрозділів з документування злочинної діяльності (В.Я. Горбачевський, О.Є. Користін, Д.Й. Никифорчук, В.Л. Ортинський, П.В. Цимбал) [5; 10-12];

– діяльність оперативних підрозділів щодо запобігання протиправній діяльності та нейтралізації загроз національній безпеці (Крутов В.В.) [4];

– зв'язки між ними;

3) третій рівень – об'єкт приватних теорій ОРД: «конфіденційного співробітництва» (А.М. Кислий, В.Є. Тарасенко, С.І. Халімон) [13-15], «взаємодії оперативних працівників з середовищем, що оточує» (В.В. Топчій) [16], «оперативно-розшукового моніторингу (діагностування) середі функціонування», «про пізнавальну, діяльну та і організаційну сторони ОРД», «про правову основу ОРД», «про оперативно-розшукову інформацію» (В.П. Захаров) [17], «про оперативно-розшукові версії», «оперативного обслуговування», «документування», «вчення про оперативні комбінації і тактичні операції», «про переговори зі злочинцями», «про взаємодію органів дізнання і попереднього слідства» (В.В. Топчій), «протидії кримінального середовища при виконанні правоохоронної функції держави», «про оперативно-розшукове забезпечення завдань кримінального судочинства», «про оперативно-розшукову характеристику злочинів» тощо. Означений об'єкт складає:

– діяльність конкретних суб'єктів ОРД щодо вирішення притаманних їм завдань протидії злочинності, забезпечення державної та національної безпеки;

– взаємозв'язок і правовідносини органів, що здійснюють ОРД, оперативних працівників і осіб, що надають конфіденційне сприяння оперативним апаратам, а також осіб, що беруть участь в оперативно-розшуковому процесі;

– діяльність щодо формування системи нормативно-правового регулювання оперативно-розшукової діяльності;

– діяльність оперативних підрозділів сектору безпеки з оперативно-розшукового моніторингу середі функціонування.

Набуття чинності новітнім КПК та відповідних змін до оперативно-розшукового законодавства сприяло:

- зміні орієнтування здійснення ОРД у бік запобіжної діяльності;

- початку формування проактивної моделі ОРД, основний зміст якої полягає у попередженні, виявленні і припиненні злочинів;

- наданню права оперативним підрозділам проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні за дорученням слідчого, прокурора в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України;

- зміні переліку прав щодо проведення оперативно-розшукових заходів та порядку їх санкціонування;

- коректуванню завдань оперативної розробки у межах оперативно-розшукових справ;

- визначенню кола суб'єктів, яких забороняється залучати до виконання оперативно-розшукових завдань;

- уточненню порядку відкриття та закриття оперативно-розшукових справ та підстав здійснення ОРД.

Окремо формується приватна теорія «здійснення негласних слідчих (розшукових) дій суб'єктами ОРД». Водночас сьогодні фактично спостерігається конфлікт двох парадигм:

- перша – основна мета розкриття злочинів, з можливістю використання негласних ОРД щодо попередження злочинів і супроводження досудового слідства та кримінального судочинства. Вона визначає активну роль оперативних підрозділів щодо здійснення пошуку злочинців та встановлення обставин злочину;

- друга – попередження, виявлення та припинення злочинів, без можливості здійснення активного оперативно-розшукового супроводження кримінального провадження та судового процесу. За означеною концепцією оперативним підрозділам відводиться другорядна роль, а система ОРД фактично руйнується.

Реалізація другої парадигми ОРД сьогодні призвела до розриву безперервного процесу спостереження за криміногенною ситуацією та знешкодження здійснення ОРД за формулою «воля – слідство – УВП – воля».

Таким чином, основним завданням сьогодення є здійснення досліджень щодо уточнення мети, завдань, змісту ОРД, об'єкта та предмета теорії ОРД, що дозволить сформулювати сучасну парадигму теорії та практики ОРД та у майбутньому сформулювати концепцію, державну доктрину, політику і стратегію протидії злочинності оперативно-розшуковими заходами.

1. Яценко В.А. Філософсько-правові засади оперативно-розшукової діяльності : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.12 – філософія права / А.А. Яценко. – К. : НА СБ України, 2005. – 31 с.

2. Долженков О.Ф. Теоретичні проблеми становлення політики протидії створенню інфраструктури злочинного світу засобами оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 21.07.04 „Оперативно-розшукова діяльність” / О.Ф. Долженков. – К., 2002. – 32 с.

3. Антонов К.В. Державно-правове забезпечення економічної безпеки України від злочинних посягань: теоретичні і організаційно-тактичні засади діяльності підрозділів ДСБЕЗ ОВС : спец. 21.07.04 – оперативно-розшукова діяльність. – К. : НА СБ України, 2005. – 40 с.

4. Крутов В.В. Теоретико-правові і тактико-спеціальні проблеми боротьби з тероризмом : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 21.00.06 – оперативно-розшукова діяльність / В.В. Крутов. – К. : НАВС, 1998. – 40 с.

5. Ортинський В.Л. Теоретичні основи, правові та організаційні проблеми протидії нелегальній економіці засобами оперативно-розшукової діяльності : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 21.07.04 – оперативно-розшукова діяльність / В.Л. Ортинський. – Харків : НУВС, 2004. – 36 с.

6. Орлов Ю.Ю. Застосування оперативної техніки в оперативно-розшуковій діяльності міліції (теоретичні, правові та організаційно-тактичні проблеми : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 21.07.04 – оперативно-розшукова діяльність / Ю.Ю. Орлов. – К. : КНУВС, 2008. – 34 с.

7. Хараберюш І.Ф. Використання спеціальної техніки щодо протидії злочинності в Україні: концептуальні підходи та праксеологічне вирішення проблеми : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / І.Ф. Хараберюш. – К., 2012. – 34 с.

8. Халілев Р.А. Протидія злочинності на ґрунті етно-конфесійних суперечностей оперативно-розшуковими засобами: регіональний аспект : автореф. дис. ... докт. юрид.

наук : спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Р.А. Халілев. – К. : НА СБ України, 2012. – 34 с.

9. Шелухін М.Л. Оперативно-розшуковий захист особи, власності та державних інтересів органами внутрішніх справ на залізничному транспорті : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / М.Л. Шелухін. – Одеса, 2010. – 38 с.

10. Горбачевський В.Я. Теоретико-прикладні засади розкриття умисних вбивств з кваліфікуючими ознаками : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / В.Я. Горбачевський. – К. : КНУВС, 2009. – 34 с.

11. Никифорчук Д.Й. Теоретичні та організаційно-тактичні засади протидії незаконному обігу наркотичних засобів оперативними підрозділами міліції України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Д.Й. Никифорчук. – К. : КНУВС, 2010. – 36 с.

12. Цимбал П.В. Податкові злочини: виявлення, розкриття, розслідування : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / ОДУВС. – Одеса, 2010. – 39 с.

13. Кислий А.М. Теоретичні та організаційно-тактичні засади сприяння здійсненню оперативно-розшукової діяльності (за матеріалами МВС України) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / А.М. Кислий. – К. : НАВС, 2011. – 34 с.

14. Тарасенко В.Є. Окрема теорія агентурного методу оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / В.Є. Тарасенко. – Одеса, 2011. – 41 с.

15. Халимон С.І. Теоретико-прикладні засади конфіденційного співробітництва в органах і установах виконання покарань : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / С.І. Халимон. – К. : НАСБУ, 2014. – 36 с.

16. Топчій В.В. Теоретичні та практичні засади взаємодії органів досудового розслідування з оперативними підрозділами в розкритті та розслідуванні злочинів : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / В.В. Топчій. – К. : НАВС МВС України, 2014. – 30 с.

17. Захаров В.П. Правові, організаційні та технологічні засади інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / В. П. Захаров. – Київ : НАСБ України, 2011. – 44 с.

Варава Володимир Вікторович

в.о. завідувача кафедри
кримінально-правових дисциплін
Університету митної справи та фінансів,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ВИКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У МИТНІЙ СФЕРІ: ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІ АСПЕКТИ

Вимоги сьогодення до ефективного запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у митній сфері є надзвичайно актуальною та водночас складною проблемою для українського суспільства та держави.

Запровадження у 2012 році нового КПК України, а також подальші змі-